

23. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3274.

24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3426.

The article looks at the mechanisms of recruitment and sustainability of the Soviet Ukraine party nomenclature in Perestroika period (1985-1991). Special attention is paid to the recruitment policy of V.V. Shcherbytsky, and the problem of personnel selection in particular. On the basis of the statistical data analysis of the governing and management body, the documents of the internal party use, and some narrative resources the author aims at finding all the sources of nomenclature emergence as well as following the stages of transformation in the recruitment mechanisms of the republic governing members.

Key words: recruitment policy, nomenclature, open and closed recruitment, cooptation, patron-clientism, clan, alternative elections.

УДК: 94 (477). 37.018. «19»

Ірина Савченко

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ НЕВЕЛИКИХ МІСТ В 20-х – НА ПОЧ. 30-х рр. ХХ ст. (ДО ІСТОРІЇ МІСЬКОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ)

«Історія повсякденності» як окремий методологічний напрямок в історичній науці була започаткована французькими істориками школи «Анналів». У роботах М. Блока, Ф. Броделя було звернуто увагу саме на людинознавчу, народознавчу концепцію історії, розкрито складові повсякденного життя людей [2, 3]. В Україні проблеми історії повсякденності набувають актуальності вже в 90-х роках минулого століття. На необхідності здійснення комплексних досліджень з народознавчої історії акцентував увагу В. Сарбей [14]. Проблеми історії повсякденності привертають увагу Н. Яковенко, О. Удада [15, 16]. Зокрема, О. Удад наголошує на актуалізації проблем людинознавчої історії у зв'язку з її методологічною, гносеологічною та праксеологічною значущістю. Питання саме історії міської повсякденності на прикладі міст Криму було розглянуто в роботах Д. Аверіної-Лугової [1].

Джерельна база дослідження сформована усними біографічними наративами, зібраними в ході експедицій, ініційованих Запорізьким науковим товариством ім. Я. Новицького. Актуальність використання усної історії для дослідження повсякденності визначається особливостями інформаційного потенціалу даних джерел, які дають можливість розкрити психологізм щоденного життя, розкрити історичні явища, події, факти не як самодостатні, а відображення подій, фактів у свідомості людей.

Об'єктом дослідження є міська повсякденність 20-30-х рр. ХХ ст. Предмет дослідження – особливості виховного процесу дітей в умовах невеликих міст 20-30-х рр. ХХ ст.

Висвітлення історії міської повсякденності неможливе без визначення самого феномену міста. В урбаністичних дослідженнях існує велика кількість визначень міст, що зумовлюється великими розбіжностями в їх соціально-економічному та адміністративно-правовому розвитку, культурними особливостями різних розумінь населених пунктів міського типу. Основною рисою міст М. Вебером було визначено переваження несільськогосподарських занять серед його населення. Особливістю міст визначається також висока інтенсивність забудови та специфічний міський стиль життя. Водночас різні періоди історичного розвитку характеризується наявністю населених пунктів, які поєднують у собі риси «урбанізованих» та «сільськогосподарських» просторів [13]. Це зумовило формування поділу міських населених пунктів за рівнем урбанізації на певні типи. Так, англійська «Вікіпедія» визначає такі типи міст як city та town. Відповідно, city – це урбанізований простір з високим рівнем населення та особливим адміністративним, правовим та історичним статусом, а town – міське поселення без чіткого загального визначення, але більше за село і менше за city.

В урбаністичних процесах України 20-30-х рр. ХХ ст. таким містечкам відводилася помітна роль. Їх вирізняє порівняно невелика кількість населення і поєднання в економічному розвитку торговельно-промислових та сільськогосподарських елементів. Відповідно відбувається співіснування двох субкультур: міської та сільської, яке має діалектичний характер. Межі міського та сільського просторів не окреслені чітко. У невеличких містечках у цей період наявний значний прошарок людей, основним заняттям яких є виробництво різних товарів, але при цьому певний прибуток дає і сільськогосподарське виробництво. Проте, як правило, в місті визначаються райони, які є «носіями» саме міських традицій життя. Зазвичай до них належить центр міста. Водночас міська і сільська традиції життя не могли не впливати одна на одну, і одним з важливих складових такого впливу є процес формування особистості.

Важливим періодом в соціалізації будь-якої особистості є дитинство. Саме в цей час відбувається співставлення власних потреб і можливостей, що надаються суспільством, формуються цінності, життєві орієнтири. Водночас відбувається взаємодія родинного, життєвого досвіду і умов, які визначаються оточуючим середовищем. При цьому необхідними складовими процесу соціалізації дитини є її залучення до процесів виховання та навчання, а також до дитячих ігор.

Згідно з розповідями респондентів, у період 20-30-х років домінували рухливі ігри. Називаються такі ігри як «цурки», «дукаря». Вони потребували об'єднання декількох чоловік для гри, мали досить простий сценарій і не потребували якихось знарядь. Наприклад, для дукаря необхідно було п'ять

чоловік. Виривалися ямки, чотири по кутках і п'ята по середині. Четверо з ігроків ставали біля ямок, що були по кутках, один ставав в центр і намагався м'яч (могла бути коробка) загнати в куткову ямку, а інші йому заважали. Якщо врешті-решт м'яч потрапляв до чиеїсь ямки, він мав замінити того, що грав у центрі [5]. Подібні ігри ми зустрічаємо часто і в селах регіону. Водночас значна кількість респондентів згадує ігру «в м'яча», тобто в футбол [9, 11, 12]. Респонденти, які мешкали в центрі міста, поруч із зазначеними, згадують й інші ігри. Так, за спогадами одного з респондентів у них у дворі була трапеція для фізичних вправ. Згадуються навіть ігри у гандбол [8].

Важливою ознакою міського життя в вихованні дітей є наявність куплених у магазинах іграшок, складних технічно. Такі іграшки ми бачимо, скоріш, як виключення, ніж як поширене явище. Дівчата часто грали ляльками, зробленими із ганчірок. Ці іграшки робили вони самі, їх сестри, або матері [4, 6]. Серед хлопчачих іграшок згадуються свистки, зроблені з верби. Водночас наявність саме таких іграшок у дітей зумовлювалася часто, перш за все, фінансовими можливостями батьків. Якщо родина була більш-менш заможна, хоча б і належала до сільського населення, дитині могли купуватися дорогі магазинні іграшки. Так, одна з респонденток згадує, що їй на Різдво: «Дед Мороз принес мне маленькую, но очень красивую куклу. А сестрам побольше, и спящие» [7]. У цих ляльок відкривалися очі. Також вона згадує: «Кукольные наборы у нас были, плита, металлическая, цветная, разливные ложки, чашечки с блюдечками такие миниатюрные. Полные окна были игрушек. Играть было чем» [7].

Традиції міського дозвілля набували поширення і через інші форми. Частина респондентів згадує, що в дитинстві навідувалася до літнього саду в центрі міста. За спогадами однієї з респонденток там інколи виступали театральні трупи. Вона згадує це як надзвичайну подію в житті міста. При цьому батьки, за її спогадами, в сад ніколи не ходили, бо були завантажені сільськогосподарською роботою. Але ж вона зі своєю подружкою, вочевидь, підгледівши вистави, грали в «театр». Також нею досить яскраво замальовується зовнішній вигляд актрис [10].

Один з респондентів, батьки якого до колективізації займалися сільським господарством, але родина мешкала поруч із центром міста, також зазначає, що він у дитинстві перелазив через паркан у міському парку, щоб подивитися (безкоштовно) на виступ силача Морозова: «Приїхав Морозов, силач, виступать, і всьо. І в оцьому парку.... Я ж малий пацан був, взяв. І їду, додому їду. Іду додому. Тоді дивлюсь – повз парк їду. Там забор високий. І – пацанів багато через забор лізли. І, думаю. А Мороз, це виступає Мороз, силач, двадцять копійок перекусює на те, на три часті двадцять копійок. І ці ж хлопці. «Дай я», – думаю. Пішов, ото переліз туди» [12]. При цьому такі спогади не є характерними для дітей, які жили власне на окраїні містечка. На запитання, чи бували вони в центрі, досить рідко зустрічаємо позитивну відповідь. Найчастіше похід до центрального

району міста пов'язується з необхідністю віднести якісь сільськогосподарські продукти (молоко) на продаж.

Усіма респондентами згадується як обов'язковий елемент виховання привчання до праці в дитинстві. Водночас ті, у кого в родині займалися сільським господарством, мали вставати раніше, і обсяг робіт вони згадують більший. Так, частина респондентів згадує, що їх роботою було помити посуд, прибрати в будинку, приготувати їжу. Серед інших розповідей згадуються і польові роботи, і догляд за домашньою худобою.

За рідким виключенням, діти в умовах міста мали можливість ходити в школу. Один-два роки навчання мали респонденти, дитинство яких перепало на громадянську війну, або сім'я була дуже бідною. Причому зі зростанням року народження збільшується кількість людей, які б провчилися хоча б чотири класи. Більшість респондентів відмічають, що їх матері контролювали навчання, хоча самі часто могли бути і неграмотними. Так, Сердюк І. відзначає щодо своєї матері: «Неграмотная, слушай, а разбиралась. Ну, щоб прилежание было» [12]. Щоправда респонденти, які мешкали в центрі міста мають більше вражень про шкільне навчання. Діти, батьки яких були зайняті в сільському господарстві, згадують, що на початку польових робіт мати могла піти в школу і попросити вчительку, щоб та дозволила не ходити дитині в школу. Водночас респонденти, що мешкали в центрі міста, надають більш детальні оповіді стосовно вчителів, свят, які проводилися в школі. Згадуються навіть поїздки до піонерського табору на морі. Розширення можливостей професійної реалізації з отриманням освіти у місті визначила те, що значна частина респондентів продовжила навчання після отримання середньої освіти.

Окремо слід згадати про свята, які згадують респонденти. У більшості своїй респондентами пригадуються релігійні свята: Пасха, Різдво. Проте в окремих родині вже святкували і Дні народження. Приходили діти і дарили подарунки. Одна з респонденток згадує, що їй сусідський хлопчик подарував олівець, одна половина якого була червона, друга – зелена, який їй дуже сподобався. У більшості своїй у тогочасних родині, що мешкали в маленьких містечках, не існувало культури відпочинку батьків разом із дітьми. Як правило, батьки були настільки завантажені роботою, що на це просто не вистачало часу. Поодинокими є згадки про те, наприклад, що на вихідні дні діти із матір'ю і батьком могли піти на берег річки.

Таким чином, не дивлячись на існування певної відокремленості міського та сільського середовищ в невеличких містечках, існував помітний вплив міських традицій у процесі виховання дітей родин, які не належали до «урбанізованого простору». При цьому, як правило, вплив міської субкультури посилювався за умови мешкання родини ближче до центру міста та її заможності. За цих умов міські традиції виховання реалізувалися через наявність громадських міст відпочинку, купівлю магазинних іграшок.

Для дітей, які мешкали на окраїнах міста, ці форми мали менший вплив. Проте освітня культура міст створювала додаткові можливості для навчання.

1. Аверина-Луговая Д. История водоснабжения города Симферополя // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 73.
2. Блок М. Апология истории [Електронний ресурс] / Марк Блок. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Blok_M/02/php.
3. Бродель Ф. История и общественные науки [Електронний ресурс] / Фернан Бродель – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Brod/index.php.
4. Записано зі слів Блохи Є.І. 1915 р.н., мешканки м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
5. Записано зі слів Горлача В.К., 1906 р.н., мешканки м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
6. Записано зі слів Веретеннікової Ніни Михайлівни, 1920 р.н., мешканки м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
7. Записано зі слів Ілякової С.М., 1917 р.н., мешканки м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
8. Записано зі слів Кононенка О.К., 1915 р.н., мешканця м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
9. Записано зі слів Мороза І.Т., 1911 р.н., мешканця м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
10. Записано зі слів Рогози І.І. 1917 р.н., мешканки м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
11. Записано зі слів Остапенка І.П. 1918 р.н., мешканця м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
12. Записано зі слів Сердюка І.М. 1918 р.н., мешканця м. Токмак, Запорізької області, серпень 2004 р.
13. Портнов А. Датування міст як дослідницька і політична проблема // Датування міста як проблема історичної урбаністики: європейський та український досвід. Матеріал круглого столу. Дніпропетровськ: «Герда», 2008 р. – С. 13, 15.
14. Сарбей В. За народознавчу історію України! // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. – Харків, 1996.
15. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людинознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) [Електронний ресурс]/ О. Удод. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.u>
16. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002.

The article is devoted to the analysis of the problems of urban life. The author discusses the peculiarities of upbringing and education of children in the context of small towns. Particular attention is paid to research the impact of urban traditions.